

ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՏՄԱԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԵՎ ՍՈՑԻԱՍՏՆԵՍԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ

Մարզկենտրոնը՝
ք. Իջևան

Տարածաշրջանները՝
Իջևան
Դիլիջան
Նոյեմբերյան
Տաուշ

Քաղաքները՝
Իջևան
Դիլիջան
Բերդ
Նոյեմբերյան
Այրում

Տարածքը	2 704 քառ.կմ
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը	9.1 %
Համայնքներ, 2018թ. տարեկզբի դրությամբ	24
Քաղաքներ	5
Գյուղեր	61
Բնակչության թվաքանակը 2018թ. տարեկզբի դրությամբ	123.5 հազ.մարդ
այդ թվում՝	
քաղաքային	52.2 հազ.մարդ
գյուղական	71.3 հազ.մարդ
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը	4.1 %
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը	42.3 %
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր	110 750.0 հա
այդ թվում՝ վարելահողեր	25 579.7 հա

ՀՀ Տավուշի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Մարզը հարավ-արևելքում և հարավում սահմանակից ՀՀ Գեղարքունիքի և Կոտայքի մարզերին, արևմուտքում՝ ՀՀ Լոռու մարզին և պետական սահմանով՝ Վրաստանին, հյուսիսում և արևելքում՝ Ադրբեջանին:

Մարզի կենտրոնով դեպի հյուսիս-արևելք հոսում է Աղստև գետը: Ծովի մակարդակին ամենամոտ կետը (ՀՀ ռելիեֆի ամենացածր կետը) գտնվում է Դեբեդավան գյուղի մոտ՝ 390 մ, ամենաբարձր կետը Միափորի լեռնաշղթայի Մուրդուզ լեռն է՝ 2 993 մ:

ՀՀ Տավուշի մարզը տարածվում է Փոքր Կովկասի լեռնաշղթաների արտաքին շարի վրա (Վիրահայոց, Գուգարաց և Միափորի լեռներ): Գտնվում է ՀՀ չափավոր խոնավ տարածաշրջանում: Արևափայլքի տարեկան տևողությունը 1 900 -2 100 ժամ է, անարև օրերի թիվը՝ 65: Ամառները լինում են տաք, ձմեռները՝ մեղմ: Գետերը պատկանում են Կասպից ծովի (Կուր գետի) ավազանին և սնվում են հալոցքային, ստորերկրյա և անձրևային ջրերից: Բնական լիճը՝ Դիլիջանի մոտ գտնվող Պարզ լիճն է: Այստեղ են գտնվում Ջողազի, Հախումի, Տավուշի, Այգեձորի և Իջևանի արհեստական ջրամբարները:

Մարզի ընդհանուր մակերեսի 40.3%-ը զբաղեցնում են խառն անտառները, որոնք աչքի են ընկնում բուսական և կենդանական աշխարհի բազմազանությամբ: Բնության նախաստեղծ վիճակի պահպանության, առավել հարստացման և տեղական պայմաններում նոր տեսակների ստացման նպատակով Աղստևի ավազանում ստեղծված են Դիլիջանի պետական արգելոցը և Իջևանի անտառային այգին: Մարզի և հատկապես Աղստևի հովտի բնակլիմայական պայմանները (մեղմ կլիմա, թթվածնով հարուստ լեռնային մաքուր օդ, հանքային բուժիչ ջրեր, անտառներ, դեղաբույսերով հարուստ լեռնաշխարհ) չափազանց նպաստավոր են բնակչության հանգստի կազմակերպման, առողջության վերականգնման և միջազգային տուրիզմի զարգացման համար:

Իջևան քաղաքից 7 կմ հեռավորության վրա գտնվող Ենոքավան գյուղի վարչական տարածքի (ծովի մակերևույթից 1 370 մ բարձրությամբ) 7 հա տարածության վրա գործում է Հայաստանում նախադեպը չունեցող էքսթրիմի և զվարճանքների պարկը, որտեղ տարեցտարի ավելանում են ակտիվ հանգստի տեսակները, ինչպես նաև ջրային սպորտաձևերը: Այցելուների թվաքանակի աճը վկայում է, որ այն ուշագրավ է դարձել նաև արտերկրից ժամանող զբոսաշրջիկների համար և կիսթանի էկոտուրիզմի զարգացումը երկրում:

Մարզը համեմատաբար աղքատ է օգտակար հանածոներով: Արդյունաբերական նշանակություն ունեն բենտոնիտային կավը, կրաքարերը, վիմագրական քարը, դոլոմիտը, ֆելզիտը: Աղստև գետի հովիտը հարուստ է հանքային ջրերով, որտեղ կազմակերպված է դրանց արտադրությունը:

Մարզի կենտրոնով է անցնում Հյուսիսային Կովկաս–Թբիլիսի–Երևան գազատարը: Մարզով ձգվում են 146 կմ միջպետական, 253 կմ հանրապետական նշանակության ճանապարհներ: Աղստևի ձորով է անցնում Իջևան–Հրազդան երկաթուղու 70 կմ-ոց հատվածը (ներկայում չի գործում): Հյուսիսային սահմանի երկայնքով, Դեբեդի ավտոմայրուղու է Երևան–Թբիլիսի երկաթուղու 7 կմ-ոց հատվածը:

Մարզի 47 բնակավայրեր սահմանամերձ են Ադրբեջանին և ունեն ռազմավարական կարևոր նշանակություն՝ մշտապես կրելով պատերազմական իրադարձությունների հետևանքներ: Դրանով է պայմանավորված նաև այդ բնակավայրերի քիչ բնակեցվածությունն ու տնտեսապես թույլ զարգացվածությունը:

2017թ.-ին ՀՀ Տավուշի մարզի տնտեսության հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- ✓ արդյունաբերություն՝ 0.8%,
- ✓ գյուղատնտեսություն՝ 4.4%,
- ✓ շինարարություն՝ 3.9%,
- ✓ մանրածախ առևտուր՝ 2.5%,
- ✓ ծառայություններ՝ 1.0% :

Մարզը հանրապետության վառ արտահայտված գյուղատնտեսական շրջաններից է: Անասնաբուծության մեջ առաջատար ճյուղեր են համարվում խոշոր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու խոզաբուծությունը, իսկ բուսաբուծության մեջ՝ հացահատիկային մշակաբույսերի մշակությունն ու խաղողագործությունը: Վերջին տարիներին իրագործված բազմաթիվ խթանող գյուղատնտեսական ծրագրերի շնորհիվ մեծ զարգացում է ապրում պտղաբուծությունը, ինչով մարզը նախկինում մեծ համբավ է վայելել: Տարեցտարի զարգացում է ապրում նաև մեղվաբուծությունը:

Մարզի տնտեսության առաջատար ճյուղը մշակող արդյունաբերությունն է: Առավել զերակշռող են սննդի արդյունաբերությունը և փայտամշակումը: Մարզում արտադրվող արդյունաբերական արտադրանքից արտաքին շուկա են հանվում գինիներ, պահածոներ, հանքային ջուր, քարե և փայտե, վերջերս նաև տեքստիլ արտադրատեսակներ:

Բեռնաուղևորափոխադրումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային տրանսպորտով:

Մարզկենտրոն Իջևան քաղաքը (2018թ. տարեվերջին՝ 20.5 հազ. բնակիչ) գտնվում է Երևանից 133 կմ հեռավորության վրա: Մարզի հյուսիս-արևելյան հատվածի վարչական, արդյունաբերական, կրթամշակութային կենտրոնն է և տրանսպորտային հանգույցը: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է (մասնավորապես՝ փայտամշակումը, սննդամթերքի, հանքային ջրի և գինու արտադրությունը): Իջևան քաղաքի գորգերը նախկինում շատ մրցունակ են եղել ներքին և արտաքին շուկաներում, սակայն վերջին տարիներին այդ գործունեությամբ գրեթե չեն զբաղվում:

Դիլիջան քաղաքի (2018թ. տարեվերջին՝ 17.5 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 99 կմ է: Քաղաքի արդյունաբերության հիմնական ուղղությունը մշակող արդյունաբերությունն է, որի մեջ առանձնանում է սննդամթերքի և ըմպելիքի արտադրությունը: Լայն ճանաչում է ստացել «Դիլիջան Ֆրոլովա» հանքային ջուրը: 2014թ. սեպտեմբերից գործում է «Դիլիջան ինտերնեյշնլ սքուլ օֆ Արմենիա» միջազգային դպրոցը, իսկ 2013թ. սեպտեմբերից՝ «Այբ» դպրոցների ընտանիքին պատկանող Դիլիջանի կենտրոնական դպրոցը:

Քաղաքի ճարտարապետական տեսքին առանձնակի վայելչություն է տալիս ՀՀ կենտրոնական բանկի մասնաճյուղն իր օժանդակ կառույցներով:

Ներկայում մեծ աշխատանքներ են տարվում բնակչության հանգստի կազմակերպման, առողջության վերականգնման և միջազգային զբոսաշրջության զարգացման ոլորտում քաղաքի երբեմնի ունեցած համբավի վերականգնման ուղղությամբ:

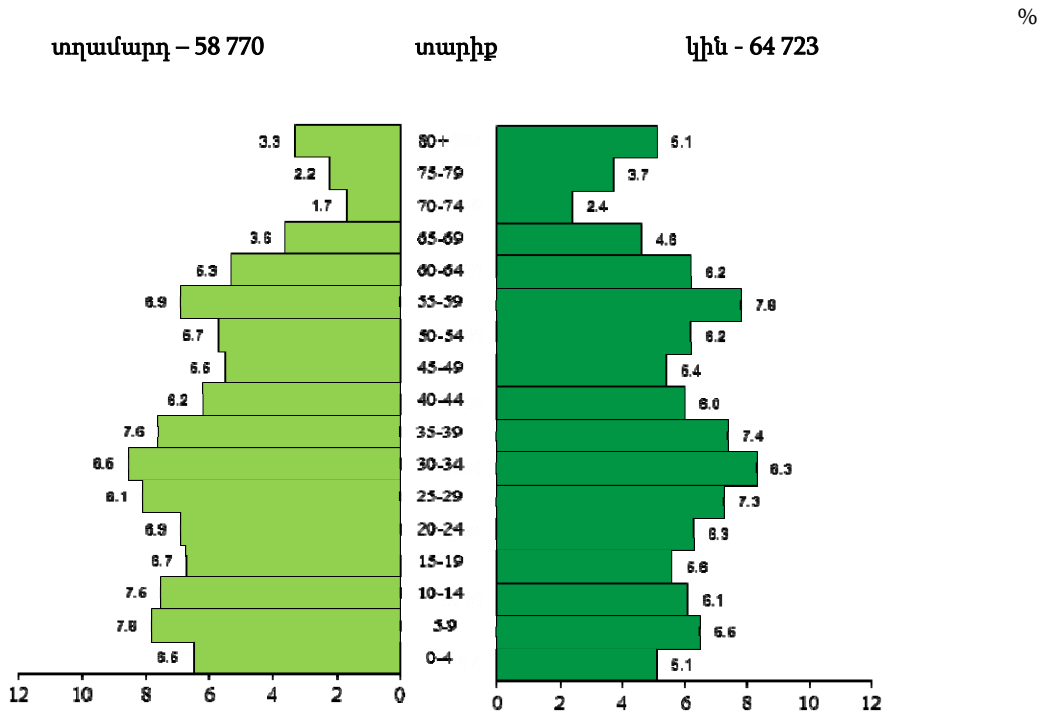
Նոյեմբերյան քաղաքի (2018թ. տարեկգրին՝ 4.7 հազ. մարդ) հեռավորությունը Երևանից 187 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում էական դեր ունի գյուղատնտեսությունը, որի հիմնական ուղղությունն անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունն է: Վերջին տարիներին մեծ զարգացում է ապրում նաև քարի արտադրությունը:

Այրում քաղաքի (2018թ. տարեկգրին՝ 1.9 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 206 կմ է: Այն կայարանամերձ քաղաք է, բնակչության հիմնական զբաղմունքը մանրածախ առևտուրն է:

Վերջին տարիներին Նոյեմբերյանի տարածքում լայն թափով զարգանում է պտղաբուծությունը, հատկապես՝ դեղձի այգիների հիմնումը, ինչը կնպաստի Այրումի պահածոների գործարանի վերագործարկմանը:

Բերդ քաղաքի (2018թ. տարեկգրին՝ 7.6 հազ. բնակիչ) հեռավորությունը Երևանից 202 կմ է: Քաղաքի տնտեսական կյանքում զերակշռող բազմաճյուղ գյուղատնտեսությունն է, որի մեջ առանձնանում են խոշոր և մանր եղջերավոր անասնաբուծությունն ու դաշտավարությունը: Քաղաքի տնտեսական զարգացման գործում մեծ նշանակություն ունի վերջերս գործարկված տեքստիլ արտադրության ձեռնարկությունը, որը նաև սահմանապահ բնակավայրերի բնակչության զբաղվածության և միգրացիոն արտահոսքի կանխման խնդիրներ է լուծում:

ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՍԵՌԱՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԲՈՒՐՈՂ, 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ

ՄԱՆՐԱԾԱՆ ԱՌԵՎՏՐԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐ

	Քանակը				
	2013	2014	2015	2016	2017
Մանրածախ առևտրի օբյեկտներ, ընդամենը	1 012	1 025	1 145	1 161	1 232
<i>այդ թվում՝</i>					
խանութներ	659	698	848	874	985
կրպակներ	312	290	252	240	196
գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներ	1	1	1	1	1
սպառողական ապրանքների շուկաներ	1	1	1	1	1
առևտրի այլ օբյեկտներ	39	35	43	45	49

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

	Քանակը				
	2013	2014	2015	2016	2017
Պետական նախադպրոցական	55	59	59	58	63
Ոչ պետական նախադպրոցական	1	1	-	-	-
Պետական հանրակրթական	81	81	81	81	81
Ոչ պետական հանրակրթական	-	1	1	1	-
Երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	19	19	19	18	18
Պետական նախնական մասնա-գիտական (արհեստագործական) ուսումնական ¹	3	3	3	3	3
Պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	6	6	6	6	6
Պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատության մասնաճյուղ	2	2	2	2	2

ՔԱՂԱՔՆԵՐ

Անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ
Իջևան	20 515
Դիլիջան	17 464
Բերդ	7 624
Նոյեմբերյան	4 683
Այրում	1 895

ԳՑՈՒՂԵՐ

	Անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ ²
Իջևանի տարածաշրջան		
1	Ագատամուտ	2 768
2	Բարխուդարյու	-
3	Ակնաղբյուր	521
4	Աճարկուտ	169
5	Այգեհովիտ	3 237
6	Կայան	311
7	Աչաջուր	4 097
8	Բերքաբեր	357
9	Գանձաքար	3 489
10	Գետահովիտ	2 046
11	Դիտավան	372
12	Ենոքավան	493
13	Լուսահովիտ	320
14	Լուսաձոր	633
15	Խաչթառակ	1 832
16	Ծաղկավան	516
17	Կիրանց	311
18	Սարիգյուղ	1 253
19	Սևքար	2 068
20	Վազաշեն	871
Դիլիջանի տարածաշրջան		
1	Աղավնավանք	227
2	Գեղատափ	-

¹ Ներառյալ այն միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները, որոնք իրականացնում են նախնական (արհեստագործական) ծրագիր:

	Անվանումը	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ**
3	Գոշ	1 123
4	Թեղուտ	1 538
5	Խաչարձան	347
6	Հաղարծին	3 524
7	Հովք	429
8	Ճերմակավան	
Նոյեմբերյանի տարածաշրջան		
1	Արճիս	1 054
2	Բագրատաշեն	2 823
3	Բաղանիս	842
4	Բարեկամավան	219
5	Բերդավան	3 180
6	Դեբեդավան	603
7	Դեղձավան	312
8	Դովեղ	472
9	Զորական	926
10	Լճկաձոր	389
11	Կոթի	1 965
12	Կողբ	4 602
13	Հաղթանակ	1 308
14	Ոսկեպար	782
15	Ոսկեվան	1 361
16	Պտղավան	797
17	Զուֆևան	480
Տաուշի տարածաշրջան		
1	Այգեձոր	1 892
2	Այգեպար	493
3	Արծվաբերդ	2 850
4	Իծաքար	295
5	Ծաղկավան	835
6	Մոսեսգեղ	1 705
7	Նավուր	1 048
8	Ներքին Կարմիր աղբյուր	900
9	Նորաշեն	1 614
10	Չինարի	940
11	Չինչին	554
12	Չորաթան	995
13	Պառավաքար	1 637
14	Վարագավան	584
15	Վերին Կարմիր աղբյուր	1 629
16	Տավուշ	1 561

* ՀՀ քաղաքների բնակչության թվաքանակը ներկայացված է ՀՀ 2011թ. մարդահամարի հիմքով վարվող բնակչության ընթացիկ հաշվառմամբ:

** ՀՀ մարզերի գյուղերի այս տվյալների սկզբնաղբյուրը՝ համայնքների կողմից տարեկան կտրվածքով ներկայացվող «Գյուղական բնակչության սեռատարիքային կազմը» պետական վիճակագրական հաշվետվություններն են: Այդ սկզբնաղբյուրներով ՀՀ 955 գյուղական բնակավայրերի մշտական բնակչության թվաքանակների հանրագումարը՝ ամբողջությամբ և ըստ մարզերի, ունի որոշակի շեղում բնակչության ընթացիկ հաշվառման համանուն տվյալներից, որոնք խարսխված են ՀՀ արդարադատության նախարարության և ՀՀ ոստիկանության վարչական ռեգիստրների տվյալների վրա (շեղումը՝ 01.01.2018թ.-ի դրությամբ ՀՀ մասշտաբով՝ կազմել է +12.2%): Շեղումը հիմնականում պայմանավորված է գյուղերի միջև խնդրո առարկա տեղեկատվության փոխանակման, համադրման և անվանական տվյալների մակարդակով ստուգաճշտման համակարգի բացակայությամբ:

**ՀՀ ՏԱՎՈՒՇԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10 000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ ՀԱՄԱՅՆՔԻ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2017թ.**

	Ընդամենը	նրանցից՝	
		կանայք ¹	տղամարդիկ ¹
Բնակչությունը, մարդ	10 000	5 235	4 765
Ծնվածներ, մարդ	111	50	61
Մահացածներ, մարդ	107	53	54
Ամուսնություններ	43	X	X
Ամուսնալուծություններ	8	X	X
Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր բնակմակերեսով, քառ.մ	49.2	X	X
Կրթության ոլորտ, հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝			
նախադպրոցական	279	138	141
հանրակրթական	1 311	630	681
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	173	115	58
նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	19	5	14
միջին մասնագիտական	59	26	33
բարձրագույն մասնագիտական	130	71	59
Առողջապահության ոլորտ՝			
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	30 241
Մարզիկներ, մարդ	64	9	55
Զբաղվածներ, մարդ	4 012	2 131	1 881
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	-	-	-
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	-	-	-
գիտության թեկնածուներ	-	-	-
ուսուցիչներ	161	134	27
բժիշկներ	19
միջին բուժանձնակազմ	43
Գործազուրկներ, մարդ	558	233	325
Մոցիայական ապահովության ոլորտ			
ընդամենը կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1 672	1 025	647
աղքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	416	X	X
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում			
գրադարան	18 180
թատրոն	-	-	-
համերգ	-	-	-
թանգարան	548
Իրավական ոլորտ			
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	55	X	X
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	27	X	X
միջին ծանրության	24	X	X
ծանր	4	X	X
առանձնապես ծանր	0.0	X	X

¹ Ցուցանիշները հաշվարկային են: